

**”JAG ÄR BARA 15 ÅR, MEN IBLAND KÄNNES
DET REDAN SOM ATT DET ÄR KÖRT”**

Ungas röster om socialt utanförskap i Sverige

unicef

UNICEF kämpar för alla barn

UNICEFs uppdrag är att arbeta för att barnkonventionen ska följas överallt i världen. I över 190 länder och territorier kämpar vi för alla barns rätt till överlevnad, trygghet, inflytande och utveckling. Eftersom vi är ett oberoende FN-organ har vi en unik möjlighet att påverka makthavare över hela världen för att de ska prioritera barnen i budgetar och lagstiftning. Vi har ständig katastrofberedskap och driver långsiktiga utvecklingsprogram för att hjälpa barn med det mest grundläggande under deras uppväxt. Som till exempel hälsovård, rent vatten, utbildning och skydd mot våld, övergrepp och diskriminering. För att kunna skapa varaktiga förändringar samarbetar vi med alla – med barnen och deras familjer, lokala hjälporganisationer, myndigheter och regeringar.

Vårt uppdrag i Sverige

I Sverige har vi tre viktiga uppgifter – samla in pengar till UNICEFs internationella verksamhet, bilda opinion i barnrättsfrågor samt sprida information om barns situation och rättigheter. Vi lägger oss i där lagar stiftas och beslut fattas och gör allt vi kan för att påverka svenska politiker och beslutsfattare inom områden där barn har behov av extra stöd och hjälp. Vi fokuserar på de områden där Sverige inte lever upp till barnkonventionens bestämmelser och där regeringen har fått kritik av FN:s barnrättskommitté för att inte göra tillräckligt för barns rättigheter. Ett av våra mål är att barnkonventionen ska bli svensk lag.

Projektledare:

Emma von Corswant, UNICEF Sverige

Författare:

David Pålsson, doktorand i socialt arbete, under handledning av Stefan Wiklund, docent i socialt arbete – båda verksamma vid Socialhögskolan i Stockholm

Fotograf:

Frank Aschberg

INNEHÅLL

FÖRORD	5
INLEDNING	6
Syfte	6
Disposition	6
BAKGRUND	8
Socialt utanförskap	8
Socialt utsatta barn	8
Sammanfattning	10
TEORETISK RAM	11
Barndomen som värdefull i sig ...	11
... och som en investering för framtiden	12
Sammanfattning	12
METOD	14
RESULTAT OCH ANALYS	17
Barnen om ekonomi	17
Sammanfattande kommentarer	18
Barnen om skolan och fritiden	19
Sammanfattande kommentarer	21
Barnen om omgivningen	22
Sammanfattande kommentarer	24
Barnen om framtiden	24
Sammanfattande kommentarer	27
SLUTDISKUSSION	28
Slutsatser	28
Begränsningar	28
REFERENSER	30

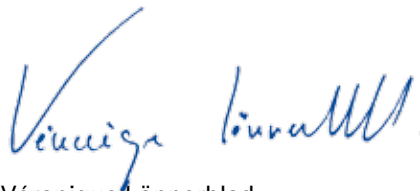

FÖRORD

Det finns ungefär två miljoner barn i Sverige. Bland dessa ser förutsättningarna att få en god start i livet väldigt olika ut. Sverige är ett bra land att leva i för de allra flesta barn, men det finns barn som hamnar ordentligt på efterkälken och inte får tillgång till rättigheter som många tar för givet i samhället, såsom exempelvis kvalitativ utbildning, barnhälsovård, kultur- och fritidsaktiviteter. Barn som inte får tillgång till dessa rättigheter ges inte möjlighet att delta fullt ut i samhället. De riskerar att hamna i socialt utanförskap.

Barn i socialt utanförskap är en av UNICEF Sveriges prioriterade sakfrågor. För att få mer kunskap i frågan – och framförallt göra barn och unga mer delaktiga i en fråga som rör deras liv, i nutid och framtid – gav vi i uppdrag till Stefan Wiklund (docent i socialt arbete) och David Pålsson (doktorand i socialt arbete), båda verksamma vid Socialhögskolan i Stockholm, att skriva en rapport om socialt utanförskap. Fokus för uppdraget har varit att lyfta fram barns egna röster och reflektioner kring frågan. Det är varje barns rättighet att betraktas och behandlas som aktiva medborgare med egna rättigheter, åsikter och känslor enligt artikel 12 i barnkonventionen. Vi vill verkligen ge ett stort tack till ungdomarna som har bidragit med text och bild i den här rapporten. Er insats är modig och viktig! Ett stort tack också till författaren David Pålsson, handledaren Stefan Wiklund, samt fotografen Frank Aschberg.

Att barn känner utanförskap i samhället och från tidig ålder upplever att samhället är något som pågår vid sidan av, för alla andra, kan vi aldrig acceptera. Enligt barnkonventionen har alla barn rätt att utvecklas, få utbildning, hälsovård, stöd och skydd samt rätt att delta i samhället. Det här är rättigheter som måste respekteras. Vore barnkonventionen svensk lag skulle barns rättigheter tas på större allvar. Det behövs och vi kommer att kämpa för att barnkonventionen ska bli verklighet för varenda unge i det här landet, oavsett deras bakgrund, boendekommun eller vilka föräldrar de har.

Véronique Lönnblad
Generalsekreterare, UNICEF Sverige

INLEDNING

De senaste åren har ord som barnfattigdom fått fäste i den svenska offentliga och politiska debatten (Salonen, 2012; UNICEF, 2012). Även om begreppet på grund av sin mångfacetterade karaktär varit föremål för politiska kontroverser har det satt barns ekonomiska och sociala villkor på agendan. Inom EU har socialt utanförskap (eng. social exclusion) seglat upp som det främsta begreppet, fast då med fler förhållanden än ekonomisk utsatthet för ögonen (Alm et al, 2010). Vid sidan av utestängning från arbete och konsumtion omfattar socialt utanförskap exempelvis brister i boendemiljö, utbildning, hälsa och utsatthet för våld. En viktig beståndsdel är att det är relativt, vilket betyder att socialt utanförskap måste sättas i relation till ett lands välståndsutveckling och till vad som anses normalt och självklart för barn i ett givet samhälle (Atkinson, 1998). Det är tveklöst så att barn i någon mån påverkas av hur deras föräldrar har det ställt, men vi vet också att föräldrar och den närmsta omgivningen ofta gör sitt yttersta för att hålla sina barn skadeslösa. Vidare påverkas barns välfärd av faktorer utanför familjens direkta räckvidd som till exempel kvalitet på och tillgång till utbildnings- och fritidsutbud. Mot den bakgrunden har det utarbetats kriterier för hur socialt utanförskap kan ta sig uttryck för barn. Återkommande på sådana listor är till exempel en svag förankring till skolan, knappa konsumtionsmöjligheter, låga framtidsförväntningar, missbruk, kriminalitet och dålig psykisk och fysisk hälsa (Bynner, 2002). Det finns idag betydande kunskap om att bristande sociala förhållanden under barndomen innebär överrisker för att barn i framtiden råkar i socialt utanförskap (Bäckman & Nilsson, 2011). Det innebär inte att individuella vändpunkter eller insatser i vuxen ålder saknar betydelse, men likväl att det både är ett mänskligt och samhällsligt värde att barn ges goda sociala villkor under barndomen (Esping-Andersen, 2002). Barn har därtill enligt FN:s konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, rätt till goda levnadsvillkor medan barndomen pågår och detta alldeles oavsett vilka de långsiktiga konsekvenserna är. De senaste årtiondena har barn i stigande grad betraktats som kompetenta individer med för samhället omistlig kännedom om sina livsvillkor (James et al, 1998), vilket medfört ett ökat intresse för att tillfråga barn om deras åsikter och engagera dem i frågor och beslutsprocesser som rör deras liv.

SYFTE

I denna rapport medverkar en grupp flickor och pojkar som kan sägas leva i en slags riskzon för socialt utanförskap under barndomen. De objektiva kriterier som använts för att definiera denna risk är dels ekonomisk utsatthet, dels kontakter med sociala myndigheter på grund av skol- och/eller brottsrelaterade problem. Det övergripande syftet är att, med utgångspunkt i barnens vardag, beskriva och analysera hur barnen beskriver vissa viktiga delar av sina livsvillkor. De frågeställningar som rapporten främst behandlar är:

- Hur ser barnens ekonomiska och materiella förhållanden ut och vilka avtryck sätter dessa i deras vardag?
- Hur beskriver barnen sin relation till skolan, fritid, den närmsta omgivningen och boendemiljön? Vilka hinder respektive möjligheter härleder barnen till dessa livsområden?
- Vilka framtidsförväntningar ger barnen uttryck för?

DISPOSITION

Härnäst ges en kortfattad beskrivning av vad socialt utanförskap med avseende på barns livsvillkor kan vara, vilket sedan knyts an till en summarisk bild av barns sociala situation i Sverige idag med särskild betoning på socialt utsatta barn. Därefter stakas rapportens teoretiska ram ut. Den utgår ifrån att barn är kompetenta aktörer och att det är ett mänskligt och samhällsligt värde att ge barn goda sociala villkor under barndomen. I påföljande avsnitt redogörs för rapportens tillvägagångssätt och metodmässiga överväganden. Därpå presenteras så barnens röster och de observationer som ligger till grund för resultatet. I det avslutande avsnittet förs en kort diskussion om rapportens viktigaste slutsatser.

BARNET PÅ BILDEN HAR INGET MED TEXTENS INNEHÅLL ATT GÖRA.

©UNICEF

BAKGRUND

Socialt utanförskap

En mångfald begrepp har använts för att beskriva de ökade skillnader i levnadsvillkor mellan olika befolknings-skikt som vuxit fram i Europa de senaste årtionden. Hit hör till exempel nyfattigdom, marginalisering, socialt utanförskap och i Sverige har utanförskap etablerats på den politiska dagordningen (Alm et al, 2010). En del av dessa begrepp har kritiserats för att vara endimensionella. Fattigdom mäter till exempel i regel enbart ekonomisk utsatthet och utanförskap har som primärt fokus en individs förankring på arbetsmarknaden. I ett europeiskt perspektiv har socialt utanförskap¹ intagit en särställning.

Något förenklat kan socialt utanförskap beskrivas som ett utvidgat fattigdomsbegrepp där hänsyn tas till bristande resurser inom en rad livsområden. Vanliga indikatorer förutom ekonomisk utsatthet och långvarig arbetslöshet är exempelvis brister i hälsa, boende, utbildning, politiska resurser, sociala relationer och utsatthet för våld. Hur listan ser ut och var tyngdpunkten läggs varierar mellan olika författare.

I huvudsak har socialt utanförskap varit anpassat efter vuxnas livssituationer och i den mån man har betecknat barn som socialt utanför har det ofta varit med hänvisning till den situation deras föräldrar befinner sig i (Backe-Hansen, 2004). Det är rimligt i så måtto att föräldrarnas resurser ofta spiller över på barnens situationer (Micklewright, 2002), men det finns samtidigt skäl att tro att de ofta hålls skadeslösa genom att föräldrar sätter sina barns behov i främsta rummet (se t ex Jonsson & Östberg, 2004). Det har gjorts några försök att översätta socialt utanförskap till barns kulturella och sociala verkligheter. Enligt Bynner (2002) är tecken på socialt utanförskap i barndomen – förutom de tidigare nämnda resursbrister som kan finnas i hemmiljön - exempelvis knappa konsumtionsmöjligheter, svaga skolprestationer, avbruten skolgång, tonårsgraviditeter, kriminalitet, missbruk och dålig psykisk och fysisk hälsa. Dessa mått är på samma gång indikationer på socialt utanförskap under barndomen som riskfaktorer i ett livsperspektiv.

Socialt utanförskap definieras ofta utifrån tre grundläggande drag (Atkinson, 1998). För det första är det ett relativt fenomen. Med det menas att ett barn är socialt utanför om det inte har resurser nog att delta i sådant som betraktas som normalt och acceptabelt för barn i ett givet samhälle. Det kan till exempel gälla tillgång till utbildning, hälso- och sjukvård, fritidsaktiviteter och

internetuppkoppling. För det andra innefattar det att barn är aktörer med ett handlingsutrymme. Ett barn kan till exempel i någon mening välja att ställa sig socialt utanför genom att försumma sin skolgång. Det fria valet sker dock ofta under inflytande av faktorer utanför barnet. Ett barn kan till exempel inte råda över kvalitén på den skolundervisning som ges, vilket sannolikt har betydelse för barnets utbildningsmässiga framgång. För det tredje är socialt utanförskap inte något statiskt eller en gång för alla givet. Det kan med andra ord vara vid handen under kortare eller längre perioder.

Som begrepp har socialt utanförskap inte stått fritt från kritik. Kritiker har till exempel menat att det inte finns någon enhetlig användning och att olika författare betonar olika aspekter (Axford, 2008). Vissa forskare har rentav gått så långt som att hävda att barn som grupp är socialt utestängd i och med att de är underordnade vuxna och i stort saknar påverkansmöjligheter i samhället (Ridge, 2002). Det är inte heller på något sätt givet när ett barn kan sägas befina sig i socialt utanförskap. Räcker det att ha resursbrister inom ett livsområde? Och av vilken omfattning ska bristerna vara för att vi ska kunna tala om socialt utanförskap? Vidare, hur gör vi när vuxenvärldens kriterier för socialt utanförskap inte motsvarar hur barnen själva upplever sina situationer? Det går till exempel att föreställa sig att ett barn som har klammeri med rättvisan och lever i en familj med begränsade ekonomiska resurser inte upplever sig socialt utanför. Här finns de som menar att begreppet lider brist på barns perspektiv och röster om socialt utanförskap och att det behövs studier som inte endast utgår från vuxenvärldens föreställningar (a.a.).

Socialt utsatta barn

I en internationell jämförelse har majoriteten barn i Sverige det bra, vilket bland annat framgår av de nationella levnads-nivåundersökningar riktade till barn som genomförs på uppdrag av riksdagen (SCB, 2005). Det hindrar dock inte att det finns barn som riskerar att halka efter denna breda grupp barn. Särskild risk för välfärdsbrister i vid mening löper barn till grupper som den svenska arbetsmarknaden och socialförsäkringssystemen haft svårt att skapa etablerade positioner åt, utrikesfödda och ensamstående mödrar (Jonsson & Östberg, 2009).

När det kommer till ekonomisk utsatthet visar färsk rapporter att Sverige i ett nordiskt sammanhang noterar den högsta siffran av barnfamiljers relativa fattigdom², 7,3 procent av alla barn faller enligt dessa mätningar under fattigdoms-

1 I engelsk översättning "social exclusion". I Sverige har ett flertal växelvisa översättningar använts, t ex social exkludering, social utestängning och socialt utanförskap. I denna rapport används genomgående termen socialt utanförskap (för en liknande användning, se Stigendal, 2003).

2 Fattigdom är här operationaliserat som familjeinkomster under 50 procent av medianinkomsten i ett land.

strecket (UNICEF, 2012). Även andra rapporter har pekat på att utvecklingen trendmässigt gått mot en ökning av barn i ekonomisk utsatthet mätt som antal barn i familjer som uppstår ekonomiskt bistånd eller lever med låg inkomststandard (Salonen, 2012). Även om de ekonomiskt mest utsatta familjerna inte har fått det sämre i absolut mening har den sociala skiktningen mellan olika grupper av barn ökat, vilket indikerar att den generellt ökade levnadsstandarden i samhället inte kommit alla barn till del.

I värsta fall kan bristande ekonomiska resurser medföra att barn i olika grad ställs utanför den s.k. "allmänna livsstilen", dvs. konsumtion och sociala aktiviteter som anses självklara eller normala i ett visst samhälle (Townsend, 1979). I ett längre perspektiv finns det stöd för att ekonomisk utsatthet under barndomen står i samband med överrisker för marginalisering på arbetsmarknaden i vuxen ålder, i synnerhet om det samtidigt finns sociala problem i form av brottslighet, missbruk eller svaga skolprestationer med i bilden (Bäckman & Nilsson, 2011). Det ska dock understrykas att kvalitén på relationen mellan barn och föräldrar samt föräldrarnas engagemang i sina barn ofta förefaller ha en skyddande inverkan (Yngwe, 2004).

Ser vi till barns boendesituationer är det så att vräkningar av barnfamiljer fortsatt är en realitet, något som går stick i stäv mot regeringens nollvision (Kronofogden, 2011). Vi vet också att den sociala polariseringen i hög grad avspeglas i det geografiska rummet. De senaste årtiondena har boendesegregeringen befästs och ofta sammanfaller den ekonomiska segregeringen med en etnisk (Socialstyrelsen, 2010). Det ska emellertid sägas att det i huvudsak inte tycks vara bostadsområdet i sig som har betydelse för barns livschanser utan snarare bakomliggande faktorer som familjens sociala situation och barnets utbildningsprestationer (Kölegård Stjärne et al, 2007). I en del av dessa mer resurssvaga områden finns det dock stöd för att barnen och då särskilt flickorna har en mer pessimistisk syn på framtiden än barn i andra områden, en omständighet som visat sig hänga samman med socialt utanförskap i vuxen ålder (Alm & Brännström, 2011). Brottslighet – både i betydelsen att vara utsatt för och risk att ägna sig åt – slår generellt inte jämnt mot befolkningen utan är alltmer koncentrerat till barn i socialt utsatta områden och grupper (Estrada & Nilsson, 2011).

När det kommer till barns psykiska hälsa har antalet barn som sökt hjälp inom barn- och ungdomspsykiatri ökat stadigt sedan mitten av 90-talet, vilket troligtvis beror dels på en försämrad elevvård, dels på att kunskapen om psykisk ohälsa ökat (SBU, 2010). Vi vet också att färre sociala resurser under barndomen står i samband med hur barn skattar sin psykiska och fysiska hälsa, även om resultaten inte är entydiga. Det är till exempel vanligare att flickor som bor med en ensamstående förälder och/eller lever i

familjer med låg social status skattar sin psykiska hälsa lägre än andra barn (Jonsson & Östberg, 2004).

Om vi vänder blicken mot de barn och unga som är föremål för insatser inom den sociala barnvården har både insatser inom öppenvården och placeringar på institution och i familjehem ökat i omfattning de två senaste decennierna (Socialstyrelsen, 2011). Denna utveckling är samtidig med en generell uppluckring av välfärdspolitiska ambitioner, även om vi inte vet om det föreligger några kausala samband. Det går inte att utan vidare sluta sig till att ökningen beror på att de sociala problemen blivit svårare bland barn och unga. Det kan till exempel vara så att benägenheten att anmäla och utreda har blivit starkare, möjligtvis till följd av en ökad känslighet för barns lidande (Bäck-Wiklund & Lundström, 2009). Bland de barn som anmäls till socialtjänsten utgör en majoritet tonåringar med skol- och brottsrelaterade problem (Wiklund, 2006). Av de barn som far så pass illa att de placeras i samhällsvård, dvs. antingen på institution eller i familjehem, är prognoserna allt annat än ljusa, även om vi svårigen kan veta vad som hänt om placeringar uteblivit.

Likvärdigheten i svensk grundskola har de senaste åren noterat en successiv nedgång och förklaringar till detta har i första hand sökts i det fria skolvalet som sorterar elever med olika bakgrund till olika skolor (Skolverket, 2012). I detta sammanhang kan inte nog betonas att ofullständiga betyg i grundskolan pekats ut som en vattendelare mellan de som hamnar i socialt utanförskap i vuxen ålder och de som inte gör det (Socialstyrelsen, 2010).

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan vi sluta oss till att socialt utanförskap är ett begrepp som använts och definierats på ett flertal sätt. Även om ekonomisk utsatthet ofta står i förgrunden riktar det fokus mot olika aspekter av barns förhållanden som till exempel utbildning, boendemiljö, brottslighet, framtidsförväntningar och psykisk och fysisk hälsa. En viktig hållpunkt är att det är relativt, vilket innebär att barnens konkreta livsvillkor och upplevelser måste sättas i relation till hur barn i allmänhet har det i ett givet samhälle. **De barn som löper risk för socialt utanförskap är i första hand barn i ekonomisk utsatthet i kombination med sociala problem i form av skolmisslyckanden och brotts- och missbruksrelaterade problem.** I Sverige finns stöd för en ökning av relativ barnfattigdom och en försämrad likvärdighet i skolan och dessa skillnader i villkor har ofta en motsvarighet i det geografiska rummet. Det är slutligen av betydelse att barn ges möjlighet att själva definiera på vilka sätt de kan vara socialt utanför.

TEORETISK RAM

Rapportens teoretiska fundament består av barndoms-sociologin (James & Prout, 1997; James et al, 1998) och forskning om det samhälleliga och mänskliga värdet av att göra sociala investeringar i barndomen (Esping-Andersen, 2002, 2009). De två forskningstraditionerna argumenterar med olika, om än inte oförenliga, infallsvinklar för varför barndomen är en betydelsefull fas i livet.

Barndomen som värdefull i sig...

Barndomssociologin har i stora drag vuxit fram parallellt med de i västvärlden ökade kraven på barns rättigheter, vilket manifesteras i till exempel barnkonventionen och det därtill relaterade barnperspektivet som är tänkt att genom-syra allt beslutsfattande som rör barn (Halldén, 2003). Teorin hämtade till en början näring ur att barns rättigheter och kunskap om barns levnadsförhållanden historiskt sett haft en marginaliserad position. Den lanserades också delvis i opposition mot olika former av utvecklingspsykologi som länge dominerade tänkandet om barn, där barns beskrivningar av sin tillvaro inte ges samma tyngd som vuxnas.

En viktig åtskillnad görs mellan föreställningen om barn som "human becomings" respektive "human beings" (Halldén, 2007). Medan barn som "human becomings" lägger tyngdpunkt vid barn som ofärdiga vuxna och barndomen som en förberedelsefas inför vuxenlivet, proklamerar föreställningen barn som "human beings" att barndomen är en fas i livet med ett värde i sig. Inom denna teori har det förespråkats för det senare, dvs. att barndomen har ett

värde i sig³. Barn har till exempel en uppsättning behov och rättigheter och det har därför självständigt värde att ha möjlighet att syssla med fritidsaktiviteter under sin uppväxt eller att kunna åka på semester, alldeles oavsett vilka de långsiktiga konsekvenserna är.

En grundbult i teorin är att barn är kompetenta aktörer, dvs. barn är individer som inom de sammanhang de verkar har möjlighet att styra sina liv. I linje med det ska barns åsikter och upplevelser tas på allvar och tillmätas vikt vid till exempel politiska beslutsprocesser. Det är dock angeläget att vid sidan av barns status som aktörer uppmärksamma att barns möjligheter att styra sina liv påverkas av faktorer som ekonomiska resurser, utbildnings-möjligheter och diskriminering på grund av kön, etnicitet och funktionshinder etc., vilket får konsekvenser för hur den individuella barndomen gestaltar sig. Barndomens villkor ser till exempel sannolikt annorlunda ut för en funktionshindrad medelklassflicka i en storstad än för en ekonomiskt utsatt pojke på glesbygden. Man kan därför säga att det existerar ett flertal olika barndomar i samhället (Qvortrup, 1994).

Det är också värt att skjuta in att en del kritiker identifierat avvigsidor med den ökade betoningen av barn som aktörer.

³ På senare år har forskare emellertid betonat att vi inte kan bortse ifrån att barn också är "human becomings", dvs. att det är viktigt att fokusera på att barns nuvarande förhållanden påverkar hur deras framtid utspelar sig (Lee, 2001, Uprichard, 2008).

Det har bland annat befarats att barn i behov av stöd och hjälp i allt högre utsträckning betraktas som ansvariga för sina egna situationer och framtid, vilket gör att minde hänsyn riskerar att fästas vid barns behov av omvårdnad och beskydd. Konkret har den hårdnade behandlingen av ungdomsbrottslingar tagits som intäkt för en sådan utveckling (Lundström, 2005).

...och som en investering för framtiden

Utifrån en annan tradition finns forskning som hävdar att samhället i högre utsträckning måste tillägna sig "a child-centred social investment strategy" (Esping-Andersen, 2002, 2009). Här kan tonvikten sägas ligga på barn som "human becomings". Bakgrunden är att det moderna samhället står inför stora demografiska utmaningar som kräver att det uppväxande släktet ges förutsättningar att delta fullt ut i samhällslivet. I korthet argumenteras att en av samhällets främsta uppgifter är att frigöra barns resurser och utjämna deras livschanser, vilket har såväl ett samhällsekonomiskt som mänskligt värde.

Modellen tar avstamp i forskning som visar att sociala förhållanden under barndomen är av vägande betydelse för ett barns framtida livschanser (Cartmel & Furlong, 2007).

Det har till exempel visat sig att ekonomisk utsatthet och sociala problem under barndomen innebär överrisker för att barn i framtiden slås ut och råkar i socialt utanförskap. Med andra ord har samhället mycket att vinna på att tidiga insatser sätts in i syfte att ge barn i resurssvaga familjer levnadsvillkor i nivå med andra barn. Detta kan åstadkommas genom att rikta in sig på föräldrarnas välfärd och/eller de samhälleliga verksamheter där barn vistas.

I det förra fallet strävar man efter att skapa optimala förutsättningar för föräldrar att investera i sina barns framtid. Det kan ske till exempel genom att familjerna tillförsäkras tillräckliga ekonomiska resurser för att kunna stimulera sina barns utveckling och färdigheter i enlighet med vad samhället kräver. Det kan också ske genom att föräldrarnas arbetsmiljö är sådan att de kan avsätta kvalitativ tid till sina barn. Ett exempel på en familjekonstellation som på strukturell nivå är dubbelt utsatt är ensamstående mödrar. Dels har de i kraft av sitt kön en generellt sett sårbar position på arbetsmarknaden och upplever ofta svårigheter att få ekonomin att gå ihop. Dels innebär ensamansvaret att deras faktiska möjligheter att ägna sig åt sina barn ofta är mer begränsade än andra föräldrars.

Det är naturligtvis så att alla ojämlikheter inte kan lösas inom familjens hägn. Oberoende av materiella eller tidsmässiga möjligheter har familjer helt enkelt olika förutsättningar för att rusta sina barn inför framtiden, vilket till exempel kan bero på utbildningskapital, språkfärdigheter

och sociala problem. I det avseendet spelar förskola, skola och andra samhälleliga institutioner där barn tillbringar sin tid en central roll. Det behövs därför kraftfulla satsningar på en högkvalitativ barnomsorg och skola, både vad gäller materiella och icke-materiella förutsättningar, för att utjämna de ojämlika resurser barn ofrånkomligen har med sig hemifrån. Men även en utbyggd och utmanande fritidsverksamhet har potential att stärka barns humankapital.

Om den sociala investeringen i barnen brister är en risk att grupper av barn halkar efter sina jämnåriga och i förlängningen får svårt att hävda sig mot de krav som utbildning och arbetsmarknaden idag reser. Ett hot mot en sådan utveckling är exempelvis ökade sociala skillnader, kommunala skillnader i standard, försämrade arbetsvillkor för föräldrar, minskad likvärdighet i skolan, kunskapsglapp mellan olika grupper av barn och strypta resurser till institutioner som arbetar med barn.

Sammanfattning

I relation till föreliggande rapport har dessa utgångspunkter följande implikationer. För det första är barn kompetenta individer som har förmåga att styra sina liv och rätt att komma till tals om sina livsvillkor. För det andra påverkas denna förmåga att styra sina liv av faktorer som klass, kön, etnicitet och funktionshinder. För det tredje är förhållanden under barndomen värdefulla i sig, oavsett vilken nytta eller effekt de har på längre sikt. Slutligen får vi trots det inte bortse ifrån att samhället, i syfte att ta tillvara de kompetenser barn innehar, har mycket att vinna på att göra sociala investeringar i barns hemmiljö och de institutioner där barn vistas.

METOD

Rapporten har en kvalitativ inriktning och baseras i huvudsak på intervjuer. En sådan ansats är lämplig om man vill tolka och utveckla betydelsen av hur barn förstår och förhåller sig till sina livsvillkor (Kvale & Brinkmann, 2009). Rapporten har även inslag av en observationsstudie där vissa observationer och informella samtal har fogats till resultatet (Aspers, 2007). Detta för att i någon mån också få syn på hur barnen i faktisk mening tillbringar sin tid. De barn som medverkar kan sägas ligga i riskzonen för socialt utanförskap i den betydelsen att de antingen lever i familjer som uppbär ekonomiskt bistånd och/eller själva mottar insatser i socialtjänstens regi. Insatserna spänner över kontaktperson och öppenvårdsprogram till erfarenhet av placering på familjehem och institution och bottnar främst i skol- eller brottsrelaterad problematik och/eller hemförhållanden. De barn vars familjer uppbär ekonomiskt bistånd har gjort det genomgående eller återkommande under uppväxten. Sammanlagt tolv barn i åldern 15–16 år har intervjuats, men endast tio medverkar med en könsfördelning på sex pojkar och fyra flickor.

För att komma i kontakt med barn kontaktades i ett initialt skede ungdomsgårdar i tre olika bostadsområden⁴ i Stockholmsområdet. Valet av ungdomsgårdar som arena för att komma i kontakt med barn i socialt utanförskap har flera skäl. För det första är det känt att resurssvaga barn tenderar att använda tjänsten i högre utsträckning än andra (Mahoney et al, 2004). För det andra är det troligt att det är en miljö dit barn söker sig på mer eller mindre frivillig basis, till skillnad från till exempel skola och socialtjänst. Detta gör det till en gynnsam miljö att stifta kontakt med barn i deras egna miljöer och på deras egna premisser.

4 Något kort bör nämnas om de tre bostadsområdena. Två av dem har slutit s.k. lokala utvecklingsavtal (LUA), vilket innebär att staten tillskjutit öronmärkta medel för att få bukt med hög arbetslöshet, högt uttag av ekonomiskt bistånd och låg behörighet till gymnasiet. Det tredje området sticker ut något i det att det utgörs av ett mindre hyresrättsområde i en i övrigt relativt välmående stadsdel. Även om stadsdelen således inte på aggregerad nivå är lika utsatt är de intervjuade barnens grundläggande villkor beträffande t ex familjeresurser, skolsituation och kontakt med socialtjänstens i paritet med de andra barnen i urvalet.

En påtaglig begränsning är att det endast innefattar barn som besöker ungdomsgårdar. Det är tänkbart att det finns en grupp barn med andra kännetecken som befinner sig längre bort i marginalen och som inom ramen för denna rapport inte varit möjliga att nå. En ytterligare begränsning är att det av hävd är en pojkmiljö. Denna omständighet har avspeglats något i urvalet, i vilket det råder en mindre övervikt av pojkar.

Rapporten har vägletts av en flexibel metodologisk ingång för att barnen i så stor utsträckning som möjligt skulle få vara delaktiga i upplägget. I de tre områdena vistades jag till en början tämligen förutsättningslöst och fick via fritidsledare och egna samtal kontakt med aktuella grupper av barn. Varje ungdomsgård har besökts tre till fem gånger och flera av barnen har jag haft möjlighet att träffa vid upprepade tillfällen. Under mina fältstudier kom jag i kontakt med en relativt stor grupp unga, men det som förenar de ungdomar som i slutändan intervjuades var de tidigare nämnda urvalskriterierna. Emellanåt har ungdomsgårdarna fungerat som utgångspunkt för till exempel promenader och informella samtal i deras bostadsområde. De inspelade intervjuerna har pågått mellan 30 och 90 minuter. Plats och form för intervjuer har bestämts av barnen och i regel varit förlagda till avgränsade rum på ungdomsgårdarna. I ett fall har dock en pojke velat samtala på en avskild bänk i sitt bostadsområde, något som hörtsammats. Intervjuerna har i enlighet med barnens önskemål genomförts i par eller enskilt. De har utgått ifrån en allmänt hållen frågeguide grundad i de teoretiska utgångspunkterna, men lämnat betydande utrymme åt barnen att ta upp sådant som de bedömde relevant i sina liv. De frågeområden som intervjuerna kretsade kring har bestått av ekonomisk situation, skolsituation, fritid, omgivning och framtidsförväntningar. Under intervjuernas gång har dock även andra teman aktualiserats, varav kriminalitet och behovet av förebilder varit de mest centrala.

Karaktären på intervjuerna har varierat. En fördel är att jag träffat barnen vid upprepade tillfällen. Det har till exempel inneburit att de har kunnat lära känna mig innan de beslutade sig för att medverka. Det har vidare öppnat upp för informella samtal där vissa osäkra resultat kunnat bestyrkas. Bedömningen är att resultatet berikats av de olika intervjuformerna. Medan parintervjuerna stimulerade diskussion såtillvida att barnen reagerade på varandras ut-sagor, gav de enskilda intervjuerna utrymme för fördjupade individuella biografier. Alla intervjuer har dock inte varit friktionsfria. Ibland föreföll det som att barnen hade svårt att tala om sina upplevelser, vilket kanske inte är märkligt med tanke på att frågeområdena är potentiellt känsliga. Detta har särskilt varit fallet de gånger jag intervjuat flickor.

Intervjuerna har transkriberats ordagrant, men vissa språkliga justeringar har gjorts för att bättra på läsvänligheten.

Jag har i vissa fall strukit utfyllnadsord som till exempel "typ" och "liksom". De citat som valts ut är framförallt de med anknytning till syftet och en strävan har varit att illustrera både gemensamma och särskiljande erfarenheter. Resultaten har tematiserats utifrån vad som framstått som mest framträdande i barnens berättelser och tolkats enligt en kvalitativ metod där de teoretiska utgångspunkterna varit vägledande (Kvale & Brinkmann, 2009).

I etiskt hänseende har deltagandets helt och hållet frivilliga karaktär understrukits (Kvale & Brinkmann, 2009). Konkret har det inneburit att barnen varit fria att avbryta intervjuer samt att avstå ifrån att besvara frågor. De har också i efterhand haft möjlighet att återkalla sin medverkan, vilket utnyttjats av en flicka och en pojke. Vidare har jag varit tydlig med att namn och andra omständigheter som kan härledas till dem i den slutgiltiga rapporten skulle anonymiseras. Barnen på bilderna är inte de barn som deltar i intervjuerna. Barnen på bilderna har således inget samband med textens innehåll. Jag klargjorde även studiens syfte och i vilken form materialet skulle presenteras. Åldersmässigt har den undre gränsen för medverkan satts till 15 år, dvs. den ålder när barn självständigt har rätt att råda över sin medverkan i forskning. Det har varit ett viktigt etiskt kriterium att barnen inte har behövt blanda in sina föräldrar. **En fråga som jag brottats med under studiens gång är användningen av begreppet socialt utanförskap i rapportens framställning. Begrepp tenderar som bekant att forma vår omvärldsförståelse och vår självbild, något som blir särskilt problematiskt när det gäller negativt laddade ord (Sime, 2008).** Det är till exempel inte säkert att barnen själva identifierar sig som socialt utanför. Detta har emellertid balanserats av nyttan att lyfta barns röster om sina levnadsförhållanden.

Rapporten gör inga anspråk på att presentera generaliserbara resultat i statistisk mening, något som av tradition heller inte är syftet med kvalitativ forskning (Kvale & Brinkman, 2009). Däremot ger den röst åt en, om än internt ganska heterogen, skara barn som lever i ekonomisk utsatthet och/eller som mottar olika slags insatser via socialtjänsten, dvs. barn som löper risk att både erfara socialt utanförskap i barndomen och att hamna i det på längre sikt. Rapporten har inte heller haft ambitionen att finna de mest utsatta barnen, om någon sådan definition är möjlig att stipulera. Uttryckt annorlunda är det rimligt att tänka sig att de inte är några ytterligheter utan kan sägas utgöra exempel på barn som tillhör en i kvantitativ mening relativt stor grupp barn.

RESULTAT OCH ANALYS

I denna del redovisas rapportens resultat i enlighet med vad som framstått som mest framträdande i barnens berättelser. Temana utgörs i nämnd ordning av "Barnen om ekonomi", "Barnen om skolan och fritiden", "Barnen om omgivningen" och slutligen "Barnen om framtiden". I slutet av varje avsnitt summeras och analyseras resultatet.

Barnen om ekonomi

"Folk som säger att pengar inte löser nåt har aldrig haft pengaproblem..."

Flera av barnen beskriver att ett av de mer påtagliga problemen i vardagen handlar om brist på ekonomiska resurser. Det rör sig inte om en avsaknad av basala nödvändigheter som till exempel mat och tak över huvudet, utan snarare om en upplevelse av att inte kunna upprätthålla en välfärd i nivå med andra barn. Det kan handla om utflykter, fritidsaktiviteter, kläder eller att tillbringa hela sommarlov i bostadsområdet när kompisarna reser bort.

"Du vet såna här grejer som att slippa vara hemma på en tom gård hela sommarlovet. Kunna göra sånt som andra barn kan. Att någon gång få känna sig lite bortskämd"
(Pojke, 16 år)

För att hålla jämna steg med omgivningen nämner flera barn att de har släktingar och äldre syskon som, om de har möjlighet, tar ett utsträckt ekonomiskt ansvar för dem och sticker till dem pengar i de fall familjens ekonomi krisar. Men även kanaler utanför familjesfären används i vissa fall. En pojke berättar att den kontaktperson han tilldelats av sociala myndigheter är behjälplig vid ekonomiska trångmål.

"Det är bra att ha kontaktperson om man har pengaproblem och sånt. För dom kan hjälpa en med sånt. Men jag gillar inte att säga det rätt ut till honom, för jag skäms. Istället för att fråga om pengar så ringer jag och frågar om vi kan träffas. Han förstår mig." (Pojke, 15 år)

En pojke uppger att hans familj inte på många år haft medel att åka på semester. Han menar att istället för de nya erfarenheter han hade kunnat skaffa sig tillbringas sommarloven i sysslolöshet i bostadsområdet. Han berättar dock att detta möjliggjorts sedan han engagerat sig i en lokal förening som under somrarna företar kollektorer. Det framgår också att en del barn upplever att de är fråntagna möjligheten att ägna sig åt fritidsaktiviteter. En flicka menar till exempel att hon länge närt en dröm att få syssla med någon idrott, men att familjens ekonomi inte tillåter det. Det medför att hon upplever att hon har väsentligt färre möjligheter att pröva på sådant som barn i hennes omgivning kan.

“Det känns som att många har möjligheter att kunna testa sig fram till vad de tycker om ... Innan när jag var yngre tyckte jag det var jobbigt att jag fick sluta på simningen, men nu har jag typ slutat bry mig ... Det är så livet är ...” (Flicka, 15 år)

Några av barnen tar upp de avgifter som skolan ibland tar ut i samband med skolutflykter. En pojke berättar att det händer att han ringer sig sjuk för att undkomma det stigma det innebär att inte ha råd. Ett par barn vittnar dock om att skolan emellanåt påtar sig att betala eventuella självkostnader för de elever vars familjer saknar möjlighet att betala. De menar att det förvisso känns bra, men säger samtidigt att de oroar sig för att det ska läcka ut till andra barn. När det kommer till aktiviteter utanför skoltid nämner flera att det inte hör till ovanligheterna att de får avstå ifrån att följa med sina kompisar på olika nöjen.

“När mina kompisar går på bio eller åker till stan har jag inte pengar. /.../ Då driver jag runt i stället eller går hem själv.” (Pojke, 15 år)

Det framgår också att skolan riskerar att bli lidande av den ekonomiska situationen hemmavid. En flicka berättar att hennes familj har en dator av daterat slag som dessutom delas av henne och hennes fem syskon. Samtidigt menar hon att hennes skola mer eller mindre förväntar sig att alla elever enkelt har tillgång till datorer i hemmet. Hon säger att detta har gjort att hon istället hänger ute med vänner, vilket i hennes ögon varit en bidragande orsak till att hon undan för undan börjat halka efter i skolan. En pojke uttrycker sig drastiskt och menar att en ansträngd ekonomisk situation i somliga fall kan leda till att skolan får svårt att locka till sig vissa av barnen.

“Det är också det, men många folk går inte till skolan för dom tjänar inga pengar i skolan. Det låter kanske konstigt, men det kan hända att dom skiter i skolan för man får inga pengar i skolan.” (Pojke, 15 år)

Flera barn beskriver att de undviker att be sina föräldrar om pengar och när de väl frågar är det ofta förenat med känslor av att ligga till last.

“Jag skäms för att fråga min mamma om pengar, för jag vet att hon inte har några. Ibland när det verkligen behövs och jag ska göra någon aktivitet med fritidsgården och alla ska ha pengar och det är imorgon, då kanske jag kan fråga, men aldrig annars. Jag skäms.” (Pojke, 16 år)

För att handskas med den knappa ekonomiska situationen tonar olika individuella strategier fram. Några barn jämför sig till exempel med barn i andra delar av världen och i det ljuset framstår deras situationer som tämligen fördelaktiga. Ett par barn spekulerar rentav i att det kan finnas positiva aspekter med att ha ett knappt ekonomiskt handlingsutrymme. Det medför till exempel att känslan av att någon gång ha pengar i fickan upplevs starkare för dem än för andra barn. Flera barn menar att de har “vant sig” eller “nöjt sig” såtillvida att de dragit ner på sina förväntningar på till exempel nöjen. Samtidigt framgår att en knapp ekonomi är en av de omständigheter som skapar stress, inte minst medvetenheten om att föräldrarna har svårigheter att klara av de löpande utgifterna.

“Jag har min mamma, hon får socialbidrag. Folk måste nöja sig så jag nöjer mig. Men det är så livet är. Om man tänker utanför pengar då är livet bra. Pengar är alltid en stress. Men folk som säger att pengar inte löser någonting ljuger, för dom har aldrig haft pengaproblem...” (Pojke, 15 år)

En flicka säger att hon delvis hänför även andra, mer desperata strategier till ett knappt ekonomiskt utrymme.

“Men det är jobbigt att inte kunna smälta in, inte kunna se ut som andra och göra sånt som andra, för att ingen ska se att ens mamma inte har pengar. För att dom inte ska se ner på en... Det gör att man ibland försöker hitta andra vägar /.../ Jag visade mig en gång för killar och fick pengar. Jag gör inte det nu för det kändes konstigt och fel på något sätt, men mina kompisar säger att man kan få pengar på det viset. På vissa hemsidor. Det verkar oskyldigt på nåt sätt, inte så där äckligt eller fel. Det kanske inte är så jobbigt om man slipper träffa dom.” (Flicka, 15 år)

Sammanfattande kommentarer

Sammantaget kan vi se att barnens tillvaro påverkas av ett knappt ekonomiskt utrymme. **Barnen får bland annat svårigheter att delta i den “allmänna livsstilen”, dvs. det som anses självklart och normalt för barn i ett givet samhälle.**

En del av dem tvingas till exempel avstå ifrån organiserade fritidsaktiviteter och andra aktiviteter som barn i deras omgivning har möjlighet att ägna sig åt. Det gör att deras

möjligheter att styra sin tillvaro i samma utsträckning som jämnåriga begränsas här-och-nu. I värsta fall leder det till att barnen inom vissa områden går miste om möjligheter att utveckla färdigheter, skaffa sig betydelsefulla erfarenheter och frigöra egna potentialer, vilket i förlängningen gör att barnen riskerar att bli mindre konkurrenskraftiga och att de halkar efter mer privilegierade grupper av barn.

Resultaten tyder också på att de begränsade ekonomiska resurserna utifrån barnens perspektiv kan inverka menligt på deras koppling till och prestationer i skolan.

Det visar sig till exempel i att de emellanåt tvingas avstå ifrån skolrelaterade aktiviteter, men också i att en del av dem har begränsad tillgång till datorer och internet, något som i vissa individuella fall leder till minskade ambitioner. Resultaten visar emellertid att barnen ibland hålls skadeslösa genom att till exempel släktingar, skolan eller kontaktpersoner när de har möjlighet täcker upp för dem. Det är naturligtvis gott och väl, men gör samtidigt att deras välfärd blir villkorad. Det finns med andra ord ingen garanti för att dessa personer eller organisationer i alla lägen träder in.

Resultaten visar vidare att några av barnen har sänkt sina förväntningar på vad livet har att erbjuda i och med att de "slutat bry sig". En uppenbar risk, som också antyds av några av barnen, är att de i ökad utsträckning exkluderar sig själva från situationer och aktiviteter som andra barn tar för givna. En sådan strategi kan i sämsta fall medföra att barnen mer permanent ställer sig utanför. Resultatet visar också att somliga barn använder sig av innovativa, men i många fall destruktiva, strategier för att komma över pengar.

Även om det på ett plan kan tyckas sympatiskt att barnen jämför sig med barn i andra länder kan man utifrån en annan utgångspunkt ifrågasätta rimligheten i det. Eftersom barnen lever i detta samhälle och ska skaffa sig resurser som är gångbara i detta samhälle bör det rimligtvis vara vilka resurser jämnåriga barn har här som utgör referenspunkt. Oavsett i vilken mån barnen kan tänkas ha föräldrar som i psykologisk mening finns tillgängliga för de ekonomiska resursbristerna med sig tydliga begränsningar i det dagliga livet.

Barnen om skolan och fritiden

"Jag har mer problem att tänka på än skolan..."

De flesta barn talar om skolan i tämligen neutrala eller kortfattade ordalag, men det framgår samtidigt att flera av dem lever under villkor som gör att de måste mobilisera mer kraft än sina klasskamrater för att klara sig igenom den. En pojke med en lång historia av kontakter med socialtjänsten menar att han känner oro för att inte slutföra skolan och för att, i förlängningen, stå utan utbildning och arbete och hänvisas till ett liv i kriminalitet. Han hävdar att

förutsättningarna skiljer sig väsentligt mellan honom och hans klasskamrater, något skolan inte förmår ta hänsyn till.

"För att jag lever i en situation som dom inte lever i. Det är svårt att förklara, jag har ständiga problem. Jag har mer problem att tänka på än skolan. Ibland har jag mer problem att tänka på från socialen och hemma så jag har inte orken till allt /.../ Det känns som att samhället gör så att jag inte kan bli någonting. Om jag gör något dumt en gång så blir det en massa möten och då kan jag inte plugga. Det har inte hänt med mig än att jag har hoppat av skolan, men ibland känns det nära och jag är rädd för att det ska hända med mig..." (Pojke, 15 år)

Flera barn vittnar om att deras skolor avfolkas på högpres-terande elever och att de och många av deras vänner har underkänt i ett flertal ämnen. Några av dem tycker att skolan ofta intar en alltför passiv roll. De bär på upplevelsen att skolan har gett upp ambitionen att hjälpa elever som riskerar underkänt, vilket de tror beror på att det helt enkelt är en alltför stor andel elever med ofullständiga betyg.

"På vår skola är säkert över 50 procent utan betyg, men skolan bryr sig inte... Om dom skulle bry sig så skulle majoriteten få gå till socialen, så dom har gett upp, det skulle bli för många ..." (Flicka, 15 år)

En pojke med mycket sporadisk närvaro i grundskolan berättar att han hade önskat att lärarna uppmärksammat honom mer när hans skolfrånvaro började skjuta i höjden. Han säger att ju längre tid som gick, desto kämpigare framstod vägen tillbaka.

"Jag var ute och hängde på kvällarna, min pappa hade ingen koll på när jag kom hem, jag försov mig varje dag... Jag kunde säga att idag är det studiedag och han trodde på det... Han har själv knappt gått i skolan så han tycker nog inte det är viktigt, så jag satt mest hemma eller var ute och hängde. /.../ När skolkuratoren väl började reagera hade det redan gått så långt så jag skämdes så mycket för att komma tillbaka och hade kommit så mycket efter och då kändes det bara jobbigt och pinsamt att vara där. /.../ Om någon hade ringt mig eller sett det från början hade det varit lättare att komma tillbaks, men nu känns allt för sent ..." (Pojke, 15 år)

Flera av barnen menar emellertid att olika samhälleliga insatser har förmåga att uppväga deras situationer. Ett sådant inslag utgörs av den avgiftsfria läxhjälp som flera av dem använder frekvent och menar är avgörande för deras möjligheter att tillgodogöra sig skolundervisningen. Enligt barnen kan det finnas flera skäl bakom behovet av läxhjälp. Det kan dels röra sig om föräldrar som på grund av en påfrestande livssituation har svårt att bistå med läxläsning, dels om föräldrar med knapp skolgång

bakom sig eller begränsad kunskap i svenska. För en flicka har det faktum att en lärare uppmärksammat henne varit avgörande för att hon ska närvara i skolan.

”Vissa har föräldrar som kan hjälpa med läxor, så är det inte för mig, det är för mycket med mina småsyskon som jag måste hjälpa till med för mamma är ensam och orkar inte /.../ Jag har en kompis som får hjälp hemma varje dag och då är det klart att det går bra för henne. Sedan har jag en lärare som börjat sätta sig med mig efter skolan, fast hon inte får betalt, och efter det har det gått lite bättre./.../ För mig är det som att det behövs någon som tror på en och vill hjälpa för att jag ska gå i skolan och känna att det går.” (Flicka, 15 år)

Barnen beskriver att de sällan umgås med vänner i hemmet. Det kommer delvis an på att några av dem har flera syskon, men några uppger också att de har få saker att förströ sig med i hemmet. Den lokala ungdomsgården framstår här som en betydelsefull inrättning i deras liv. De talar om den främst som en plats att vara på istället för att ”vara ute och inte ha något att göra”, ett behov som blir särskilt påkallat under vinterhalvåret. Flera barn vittnar vidare om att de har stor behållning av de datorer som tillhandahålls, eftersom de har liten tillgång till det i hemmet. De används dels till läsläsning, dels till att upprätthålla sociala kontakter över internet. Det styrks också av mina observationer, där det ofta var samma barn som vid upprepade tillfällen begagnade sig av datorerna.

”Det är där på internet man kan få tag på viktiga saker, som när det är någon fest eller om man vill få svar på något som man undrar om i skolan. Annars missar jag ju det. Därför är det bra att det finns datorer här.” (Flicka, 15 år)

En flicka berättar att den tjejgrupp som ordnats i hennes stadsdel varit till mycket stöd för henne. Hon menar att den dels medför att hon slipper oroa sig för förhållanden i hemmet, dels att den på ett personligt plan fått henne att växa och träffa nya människor. För henne var det avgörande att personalen låg på och ”tjatade”, trots att hon initialt bjöd motstånd.

”Dom tjatade om att jag skulle gå med, fast jag var lite osäker i början. Det som var bra var att få träffa andra, att tänka på något annat, att inte bara tänka på problem, att få skratta och ha kul också. /.../ Att inte behöva vara hemma eller utomhus och inte ha något att göra /.../ Och slippa tänka på vuxengrejer och sånt. När jag var mindre så fattade jag ju inte sånt som att mamma oroade sig för räkningar, men det gör jag ju nu så då är det skönt att komma ifrån.” (Flicka, 15 år)

Flera barn med erfarenhet av socialtjänsten menar att myndigheterna i regel haft rätt i att de och deras familjer

behöver stöd, men i deras ögon har de insatser som i slutändan förmedlats ibland varit missriktade. Några av barnen som varit med om ingripande interventioner i form av familjehemsplaceringar menar att det handlar om att ge dem och deras syskon stöd att klara av skolan och att bistå föräldrarna i sin föräldraroll.

”Dom kunde hjälpa mina bröder att hamna på rätt spår. Det var massa problem. Hjälpa personen som gjorde det, ge honom hjälp, inte ge honom en inlåst på hem /.../ Hur hade dom tänkt att man ska klara skolan när man är inlåst? Det går inte, man hamnar bara längre efter, till slut finns det inget man kan göra ... Dom skulle hjälpa min mamma och mina bröder, att dom skulle bli bra i skolan, hjälpa till istället för att förstöra allt.” (Pojke, 15 år)

En pojke säger att han inte tror att myndigheterna egentligen förstår hur han har det ställt. Han berättar att de villkor som han lever under och det faktum att han tillbringar sin tid till största delen utomhus aldrig skulle accepteras av personer med mer etablerade positioner i samhället.

”Dom placerar oss här på gatan, men dom kan sedan inte ta ansvar för oss. Jag säger inte att dom ska ta ansvar för oss, men dom placerar oss här /.../ Och dom, en från socialen, hon skulle aldrig klara att vara i min situation tror jag. En sådan kvinna hon har jobb, hon har familj, hon har pengar, hon har bilen, villa. Men tänk om hon hamnade här med noll kronor, vad skulle hon göra då? /.../ Skulle en som har jobbat på socialen kunna hamna här och acceptera det? Nej, det skulle inte gå. Så det är sanningen.” (Pojke, 15 år)

Sammanfattande kommentarer

Resultaten visar vidare att en del av barnen redan tidigt får tänka på vad de kallar ”vuxengrejer” som till exempel oro för familjens ekonomi. Enligt dem själva gör det att de ges mindre möjligheter att helhjärtat gå in för skolan, eftersom de menar att skolan i viss mån är utformad efter att barn kan få stöd i hemmet. Det går givetvis inte att helt och hållet vaccinera barnens ojämlika förutsättningar, men det tycks ändå med utgångspunkt i barnens egna ord finnas saker som samhället kan göra för dem. Enligt barnen är avgiftsfri läxhjälp en sådan insats, särskilt som flera barn menar att de inte har föräldrar som har möjlighet att bistå dem eller att de inte har någon avskild plats i hemmet att dra sig undan till. Det upplevs som värdefullt även om vi inte vet vilka de långsiktiga konsekvenserna är. Men även aldrig så små åthävor som att lärare fångar upp dem, uppmärksammar dem och förmedlar tro på deras förmågor.

Andra barn hävdar att det är många elever i deras skolor som upplever liknande svårigheter i skolarbetet och att

de inte ges tillräckligt stöd för att lyfta sina betyg. Även om vi inte vet i vilken mån detta faktiskt stämmer kan det delvis förstås som att barn i behov av stöd i allt högre utsträckning ses som individer ansvariga för sina egna och sina familjers situationer. **Den handfallenhet några barn upplever att skolan har kan möjligtvis också sättas i samband med en segregerad skola där likvärdigheten är på nedgång och där skolor måste tillföras resurser för att hantera en ansamling av problem.**

Resultaten visar att flera av barnen saknar till exempel medel och möjlighet till organiserade fritidsaktiviteter och en stor del av deras vardag tillbringas utomhus med vänner. Det gör att de tjänster som ungdomsgårdarna erbjuder i viss mån har förmåga att kompensera för detta. För många barn är det också en tillflyktsort i det att flera av dem endast i liten utsträckning vill eller kan umgås i hemmet. Det gör att det är ett värde i sig att barnen kan vara på en plats som inte tar ut avgifter. Detta oavsett vilka de långsiktiga konsekvenserna kan tänkas vara av att exempelvis spela spel eller använda datorer på ungdomsgårdarna. Det finns dock antydningar till att det också kan fungera som en social investering på så vis att de datorer som tillhandahålls kan komma till nytta i skolarbetet, i synnerhet för de barn som inte upplever att de har möjlighet att studera i hemmiljön. Men de öppnar också upp för barnen att upprätthålla sociala relationer via internet, något som mer eller mindre förväntas av dem i sociala sammanhang.

Barnen om omgivningen

”Man måste kunna se upp till någon...”

Alla barn berättar att de hyser positiva känslor för sina bostadsområden. Gemenskapen beskrivs som stark, de känner sig trygga och många av barnen har vuxit upp tillsammans. I två av områdena lyfts särskilt de stora barnkullarna fram som positivt. Somliga av barnen i de mer resurssvaga områdena bär emellertid på känslor av att det omgivande samhället försummar dem och behandlar dem orättvist. Ett par barn berättar till exempel att familjens lägenheter hemsöks av vägglöss och att bostadsbolaget underlåter att åtgärda detta. En flicka säger att hon har svårt att begripa varför samhället inte tar tillvara de resurser i form av människor som finns i hennes bostadsområde. Flera av barnen menar att de känner sig orättvist påpassade och misstänkliggjorda av ordningsmakten när de umgås utomhus. Under mina fältstudier blev jag också vittne till en incident där ett barn skadade sig och där lång tid förflöt innan räddningspersonal var på plats. Av sådana exempel drar flera av barnen slutsatsen att de är mindre värda än andra barn och de menar att något liknande inte skulle tillåtas i ett annat bostadsområde.

”Det är ju så ... Det känns som att samhället ser ner på oss ... ”(Flicka, 16 år)

Några av barnen berättar att de känner sig otrygga i sin närmiljö. I så gott som alla intervjuer återkommer berättelser om förekomsten av äldre personer som utpressar och förmår yngre, icke straffmyndiga barn att utföra illegala tjänster åt dem. En flicka uppger att hon inte räds, men menar likväl att det begränsar hennes rörelser i det offentliga rummet.

”Det är mycket äldre personer som är ute efter oss yngre, för att göra tjänster. Dom tar oss yngre för att göra saker, sno saker, sälja dem och använda dem själva. Man blir som en slav. Jag undviker att gå till ställen där dom är. /.../ Det är många som gör det åt dom för att dom är rädda. Och många av dom som först blir utsatta blir sedan från ingenstans själva kriminella.” (Pojke, 15 år)

En del av barnen nämner att de har vänner i sin omgivning som börjat vika ut sig på internet eller fallit in i kriminalitet. Några pojkar berättar att just kriminalitet är något som de i tidig ålder konfronterats med och som de i sin vardag har att förhålla sig till. Ett par pojkar ser pessimistiskt på samhällets möjligheter att hejda en sådan utveckling, eftersom de menar att de sociala villkoren i området i stort sett varit desamma sedan deras äldre bröder och i vissa fall föräldrar var unga.

”Det är det som är det deppiga ... Mönstret som kompisar faller in i, för att dom också vill ha det bra. Det känns inte som att det går att förändra, det har ju alltid varit så här...” (Pojke, 16 år)

Några barn berättar att de oroar sig för att hamna i missbruk och kriminalitet, vilket delvis beror på att de under sin barndom på nära håll varit med om att syskon, vänner och föräldrar råkat illa ut. Flera av barnen säger att de genom att bevittna andra människors misstag har lärt sig hur de inte ska handla. En pojke berättar att han har fått stålsätta sig och fatta ett inre beslut om att inte gå i sina syskons fotspår.

”Mina bröder tog lite den där vägen. Jag såg att det inte var bra. Så där ska inte jag göra, därför klarade jag mig. Dom hade ingen att se upp till, det är mycket det, i alla fall är det så för mig. Man måste kunna se upp till någon, dom hade inte sin pappa att se upp till. Jag hade mina bröder att se upp till, men jag kunde inte se upp till dom, dom gjorde bara dåliga grejer ... Så jag får istället lära mig av deras misstag.” (Pojke, 15 år)

Ett par barn berättar att de mer eller mindre regelmässigt stjälar. De menar att de primära anledningarna inte är spänningssökande eller status, utan att de vill kunna förfoga över sådant som de menar att andra barn har tillgång till. En pojke berättar att han tror att hans välbefinnande ökar om han kommer i besittning av kläder och vanor som

SAVING
LIVES

andra barn har. Även om de barnen är tydliga med att de har ett val, upplever somliga av dem att det finns få andra möjligheter för dem i samhället.

“Folk vill ha pengar. Många av oss vi har inte mycket pengar, annars skulle jag inte vara ute hela tiden, då skulle jag bo i en villa eller nåt. Det är så man... Mamma går på socialen, min pappa har dött. Ibland känns det som vad ska man göra, jag vill också ha det bra och må bättre, då kommer man in i dom kretsarna. /.../ Även om jag vill och hoppas att det inte ska vara så känns det ofta som att det är kört, att jag ändå har det där märket i pannan ...” (Pojke, 15 år)

Flera av barnen för på tal att många av de vuxna som befolkar skola och fritidsgårdar förvisso är välmenande, men att de inte alltid kan sätta sig in i deras perspektiv. Det rör sig främst om att de saknar insikt i deras livssituationer i betydelsen att de till exempel inte vuxit upp på samma plats eller haft det ekonomiskt kärvt under barndomen.

“Många av dom som jobbar här har inte vuxit upp här, dom vet inte hur det är att under sin barndom inte ha busskort för att kunna ta sig någonstans. Visst, dom är schyssta och så, men det går inte prata med dom på samma sätt, för det känns inte som att dom kan förstå hur det är ...” (Pojke, 15 år)

En pojke nämner den viktiga funktion hans kontaktperson spelar i hans liv. Han betonar särskilt att han har personliga erfarenheter om vilka villkor han lever under, vilket skiljer honom från många andra vuxna som korsat hans väg i skola och på socialtjänsten.

“Han har inte haft pengar när han var liten, han har inte kunnat göra saker som han har velat men som andra har kunnat, såna här smågrejer som leder till problem och att man gör dåliga saker ... Det är därför han är bra, för han vet hur det är ...” (Pojke, 16 år)

Som motvikt till att hoppa av skolan eller hamna i kriminalitet uppger de flesta av barnen att de är i behov av förebilder som levt under liknande ekonomiska och sociala villkor som dem. En flicka berättar om ett äldre syskon som framgångsrikt tagit sig an studier, vilket tänder hoppet även för henne. En pojke nämner en farbror som är tränare för ett innebandylag och som skaffat sig en förstahandslägenhet och bildat familj. Det faktum att det är hans farbror gör att han känner ökad tillförsikt inför att det skulle vara möjligt för honom att slå in på en liknande bana.

“Min farbror hade turen att få ett jobb, han ändrade sina betyg och sånt, han fick familj och barn ... Förut hängde han ute, men inte nu längre ... Han var i samma situation som mig innan, men han har klarat sig.” (Pojke, 15 år)

Sammanfattande kommentarer

Sammantaget visar resultaten att barnen i grund och botten trivs väl i sina områden och med sina vänner, men tyder också på att de har känslor av att vara förfördelade i relation till andra barn. Dessa känslor bottenar främst i upplevelser av att i mer eller mindre grad vara försummad av samhället. Det handlar dels om konkreta situationer där de upplever att olika samhälls företrädare bryr sig mindre om dem än om andra barn, dels om det faktum att personer i deras omgivning har en marginell position i samhället. Detta uppfattas av barnen som att de är mindre viktiga och värdefulla. **Den sociala investeringen i familjen och utbildningssystemet tycks således inte räckta till för att övertyga barnen om att de är viktiga, eftersom processer som stigmatisering griper in i barnens liv.** Detta gör att deras barndom i viss mån riskerar att präglas av känslor av underlägsenhet och utanförskap i relation till omgivningen.

I barnens berättelser skymtar en del destruktiva aktiviteter som kriminalitet fram. Även om barnen menar att de har självständiga val är det viktigt att uppmärksamma att det sker mot bakgrund av att de upplever sig utestängda från sådant som andra barn i samhället har tillgång till. Flera av barnens utsagor röjer också att de redan i tidig ålder blivit varse att det finns skillnader i levnadsvillkor i befolkningen. När de uttrycker att vuxna som befolkar skola och socialtjänst inte kan förstå dem eftersom de saknar insikt i deras livsvillkor är det ett konkret uttryck för en ökad social polarisering mellan barn i samhället. I de flesta fall knyts detta till upplevelsen av att ha haft en materiellt begränsad barndom eller till att vara rumsligt stigmatiserad. Även om den till viss del kan sägas finnas i huvudet så har det sin grogrund i verkliga förhållanden och erfarenheter. En risk är att sådana upplevelser, vid sidan av de rent konkreta resursbrister barnen upplever, försämrar deras utgångslägen ytterligare. För flera av dem är det avgörande att de är omgivna av människor med jämförbara uppväxtvillkor som lyckats ta sig igenom utbildningssystemet, eftersom det tänder hoppet också för dem. Detta pekar mot att investeringar i barnens föräldrar, syskon och omgivning kan ha en stor psykologisk betydelse för barnen.

Barnen om framtiden

“Jag är bara 15 år, men ibland känns det redan som att det är kört...”

De flesta barn ger uttryck för en grundläggande uppfattning om att de kan bli vad de vill så länge de kämpar tillräckligt hårt. Med andra ord är det tydligt att de inte ser på sig själva som offer, utan hävdar tvärtom att de med hjälp av egna ansträngningar kan forma sin framtid. Så gott som alla barn hävdar att de inte kan skylla på någon eller något om de misslyckas med att nå sina drömmars mål. En pojke säger dock att det fordras att han anstränger sig mer än andra barn.

”Om du verkligen vill, då kan du bli vad du vill... Man kan inte skylla på någon annan... Men man måste kämpa mycket, det är det, känna rätt människor. /.../ Men om jag verkligen vill så kan mina barn leva bättre än vad jag har levt ... Men det känns som att man verkligen måste överanstränga sig.” (Pojke 15 år)

Det framgår likväl att denna tro naggas i kanten av att många människor i deras omgivning och äldre ungdomar har svårt att finna sysselsättning. Ett par pojkar berättar att de vet oräkneliga exempel på äldre personer i deras omgivning som sökt arbete efter arbete utan framgång. Enligt en pojke minskar detta radikalt vilka förväntningar han och vänner i hans omgivning har på framtiden.

”Det är ju så ... Och det är aldrig man ser någon här som har lyckats få ett värlönat jobb ...” (Pojke, 15 år)

Det kan därför i vissa fall vara svårt att ingjuta dem tro att de har samma möjligheter som andra barn. En flicka berättar att hon har äldre bekanta som flyttat utomlands eftersom de tror att det är enklare att slå sig fram där, vilket även hon överväger att göra i framtiden. En pojke menar att han på grund av sitt bostadsområde känner sig reserverad till vissa roller i samhället.

”Det är ett roligt ställe att växa upp på, men senare i livet, när du är vuxen, känns det som att man måste flytta härifrån.../ Det känns som att om man kommer härifrån då har man att välja mellan att jobba på korvkiosk eller på ungdomsgård /.../ Jag är rädd för att hamna i deras situation, ville inte vara 25-åring och bo hemma hos sin mamma och vara arbetslös ... Många gör det här ...” (Pojke, 15 år)

På ett allmänt plan menar de flesta barn att utbildningssystemet är den givna biljetten till att klara sig som vuxen. På ett personligt plan har dock några av barnen liten tilltro till att den i deras fall har någon betydelse. En flicka säger till exempel att hennes erfarenhet är att det enda sättet att finna arbete på går via personliga kontakter. Samtidigt hävdar hon att det stora flertalet barn i hennes omgivning saknar ett sådant kontaktnät. En flicka sätter här stor förhoppning till att tilldelas sommarjobb inom kommunen.

”I mitt fall känns det så, att man måste ha kontakter, men många av oss har inte det, då går det ju inte. Därför är det bra att det finns sommarjobb, även om det kanske inte är så många som får det.” (Flicka, 15 år)

Många av barnen berättar att de redan tidigt börjat oroa sig för sina framtida sociala situationer. En flicka berättar att hennes mamma har svårt att få ekonomin att gå ihop och att hon i syfte att kunna underlätta för henne vill bidra till hushållsekonomin. De motgångar som hon stött på

har dock lett till att hon på ett psykologiskt plan vändas mycket inför framtiden.

”Det känns hemskt när man sökt sommarjobb efter sommarjobb och verkligen försökt men ingen vill ha en. Då känner man sig helt värdelös och undrar hur det ska bli när man är stor. Jag menar om det redan nu är hopplöst. Min mamma söker jobb hela tiden men har varit arbetslös sen jag gick på lågstadiet... Får jag inte jobb när jag blir stor vet jag inte vad jag ska göra ... Det känns som att jag kommer dö då.” (Flicka, 15 år)

Det framgår också av barnens berättelser att flera av dem upplever att de inte har utrymme att begå några misstag. De upplever till exempel att skolmisslyckande eller enstaka kriminella handlingar får långtgående konsekvenser. Några barn berättar att de inte tror att det finns hjälp att skaffa om man i ung ålder hamnar på efterkälken. En pojke som saknar betyg och nödvändigt stöd hemifrån har känslan av att loppet är kört för honom.

”Jag har missat mycket i skolan och nu känns det som att det är kört. Det känns som att det är uppbyggt så, att chanserna ska bli mindre och mindre. Att dom som redan har det bra får det bättre, medan dom som har det sämre får det sämre ... Vissa har en backup, har det bra hemma med saker och föräldrar som säger åt dom att plugga. /.../ Jag vet vuxna som har råkat strula lite som jag när dom var unga för att dom hade det jobbigt och nu har dom typ inget liv. Dom har barn att försörja men kan inte få arbete eftersom dom har kriminell bakgrund. /.../ Jag är bara 15 år, men ibland känns det redan som att det är kört, att jag har så mycket att ta igen ...” (Pojke 15 år)

Några av barnen säger att deras framtidsutsikter begränsas av att de outhärligen får tampas med omgivningens bilder av dem. En flicka berättar att det faktum att hennes äldre bröder var stökiga i skolan medför att hennes lärare hyser låga förväntningar på henne, något som inskränker hennes självförtroende.

”Om man kan ändra vad folk och typ lärare och såna tycker om en så kan det kanske gå bra, men om alla vet var jag kommer ifrån, vilka mina bröder är, då är det som att alla tror att det kommer gå dåligt för mig också ... Jag hade en lärare, han brydde sig, han tyckte jag var bra ... Han sa att jag kunde bli vad jag ville ... Men jag tror nu när jag är större att han bara ljög för att jag skulle bli glad ...” (Flicka, 15 år)

Men upplevelsen av att omgivningen har låga förväntningar kan i andra fall leda till känslor av revansch. En pojke som varit placerad i institutionsvård berättar att han vill bevisa för omvärlden att han kan bo med sin mamma utan att råka i svårigheter. Han säger att han sedan

hemkomsten föresatt sig att klara sig utan någon vuxen människas stöd.

”Jag har min egen vilja, alla har sin egen vilja, man kan inte skylla på nånting, därför jag ville bevisa det. Jag kan bo hos min mamma utan att välja en sådan väg, jag kan inte skylla på någon ... Jag ska verkligen bevisa att det går, att man inte behöver ta en sådan väg. Jag behöver ingen vuxen människas hjälp för dom bryr sig ändå inte. /.../ Redan som liten fick jag hat mot vuxna, jag kunde inte lita på dom.” (Pojke, 15 år)

Det framgår att de flesta av barnen har en stark längtan efter vad de kallar ett ”normalt” liv som innefattar avslutad skolgång, arbete och så småningom familjebildning. För flera av dem framstår det dock som en svår balansakt och som något som kräver betydande ansträngningar.

”Men jag hoppas, hoppas verkligen jag kommer att komma in på gymnasium, få utbildning. Men till och med det vet jag är svårt för mig. För jag har så mycket stress i mitt liv. Fatta att jag tycker att det känns typ omöjligt att bli målare ...” (Pojke, 15 år)

Sammanfattande kommentarer

Sammanfattningsvis visar resultatet att de flesta av barnen i hög grad ser på sig själva som aktörer med förmåga att av egen kraft ta sig fram i samhället. Detta är i grunden positivt, eftersom det utgör en förutsättning för att barnen ska kunna styra sina liv i den riktning de önskar. Samtidigt framgår tydligt att barnen också uppfattar begränsningar.

De efterfrågar till exempel konkreta erfarenheter av människor i deras omgivning som har lyckats skaffa sig en etablerad position på arbetsmarknaden. Enligt barnen själva är det nödvändigt för att de på djupet ska kunna erfar att de har samma chanser som andra barn. Och även om de trivs i sina områden kopplar de dem till begränsade framtidsmöjligheter, där de menar att de är hänvisade till vissa roller, medan andra barn har en större valfrihet.

En följd av detta är att barnen redan i tidig ålder ägnar oro åt sina framtida sociala situationer, vilket inkräktar på kvalitén på deras barndom här-och-nu. För några av barnen tycks större trygghet i viss mån kunna tillskapas via förekomsten av till exempel sommarjobb, men i vissa fall finns indikationer på att barnen betraktar arbete som ett komplement till familjens knappa ekonomi. I nära anslutning till detta upplever en del av barnen att det inte går att komma igen om man i ung ålder hamnat på en riskfylld väg. Även om det kanske inte behöver vara så i realiteten, har det smugit sig in i barnens sätt att förstå sig själva och omvärlden. De menar att några enstaka snedsteg riskerar att ödelägga deras framtid, vilket styrks av att äldre ungdomar i deras omgivning som levt i liknande situationer

som dem har betydande svårigheter att få fotfäste i samhället. Det gör att barnen lever en barndom där utrymmet är litet för att handla och göra fel, i synnerhet som få av dem har resurser i hemmiljön som kan kompensera för detta. En del av barnens berättelser visar att de mer eller mindre dragit sig undan vuxnas stöd. Detta riskerar att göra dem än mer utsatta, även om resultaten visar att det i vissa fall också kan användas som en källa till kraft.

SLUTDISKUSSION

Denna rapport har syftat till att lyfta fram rösterna hos barn som befinner sig i riskzonen för socialt utanförskap. Det har här definierats som ekonomisk utsatthet och/eller kontakter med sociala myndigheter. Kontakterna med sociala myndigheter har i första hand rört sig om brotts- och skolrelaterade problem, men också om förhållanden i hemmet. Fokus har riktats mot hur barnen upplever sina livsvillkor med avseende på ett antal livsområden. Rapporten har fokuserat på hur barnen upplever sin tillvaro här-och-nu och viss uppmärksamhet har riktats mot hur den sociala investeringen i barnen ser ut. Vilka slutsatser kan dras av barnens egna berättelser om sina livsvillkor?

Slutsatser

För det första är det tydligt att barnens vardag i stor utsträckning präglas av det sociala utanförskap de befinner sig i. De ekonomiska och materiella resursbristerna ger sig till exempel tillkänna i att de får svårt att delta i samhället på jämlika premisser som andra barn. Det handlar delvis om att de är förhindrade att till exempel ägna sig åt stimulerande fritidsaktiviteter, att utveckla färdigheter i den nya teknologin eller att delta i skolutflykter. Det medför en barndom där de ges mindre handlingsutrymme än andra barn att aktivt styra sin tillvaro och utforska sig själva och sina förmågor. I många fall har barnen också privata livssituationer i vilka de känner oro för sin framtid och sina familjers sociala och ekonomiska liv, vilket sänker deras välbefinnande här-och-nu men även deras möjligheter att prestera i skolan. Även om faktorer i deras omgivning – som till exempel riktad läxhjälp, engagerade lärare, kontaktpersoner, släktingar och ungdomsgårdar – lyckligtvis många gånger kompenserar för detta, kvarstår ändå sprickor i deras berättelser. En del av barnen visar här tecken på desillusion, vilket kommer till uttryck i att de antingen sänkt sina förväntningar på vad livet har att erbjuda eller att de för att komma i besittning av sådant som andra barn har ägnat sig åt tämligen destruktiva sysslor som till exempel kriminalitet. Förutom att det ger barnen sämre villkor här-och-nu är bägge dessa strategier kostsamma för samhället i och med att barnen riskerar att permanent halka efter sina jämnåriga.

För det andra visar barnens berättelser att många av dem känner ett underläge i förhållande till andra barn i samhället. De bär helt enkelt på en upplevelse av att det satsas mer på andra barn, familjer och områden, vilket till exempel kommer till uttryck i att de känner sig orättvist behandlade av olika samhällsgrenar och att de upplever att skolan i viss mån gett upp sina ambitioner att stödja elever till godkända betyg. Det faktum att de i sin omgivning uppfattar ett socialt utanförskap i form av arbetslöshet skickar också ett budskap till dem att de är mindre värda

än andra barn. I en del fall kopplas denna känsla ihop med den plats de bor på, i andra fall till deras ekonomiska och sociala situationer. Flera av barnen ger vidare uttryck för att det råder stor skillnad mellan dem och andra barn med avseende på livssituationer och faktiska möjligheter. Man kan utgå ifrån att dessa föreställningar i hög grad är verkliga, men det viktiga är att de ger barnen konkreta känslor. Dessa känslor griper in i barnens situationer här-och-nu och en risk som framträder i resultatet är att barnen på ett mentalt plan krymper sig själva och sina förväntningar.

För det tredje, och detta är viktigt att framhäva, har rapporten visat att barnen i grund och botten känner tilltro till sina egna förmågor och samhällets förutsättningar. De flesta av dem har i hög grad en längtan efter vad de själva benämner som ett "normalt" liv, även om det för vissa av dem framstår som svårt att uppnå. Flera av dem har till exempel genomskådat att de måste anstränga sig mer än andra barn, att de har omgivningens förväntningar emot sig och att de har mindre resurser än andra barn till sitt förfogande.

En del av dem känner sig redan utdömda och det finns tecken på att de har svag tillit till att samhället träder in och stödjer dem i de fall de misslyckas. Det faktum att det likväl i botten finns en tilltro till de egna förmågorna måste samhället ta tillvara. Det finns därför starka skäl för samhället att aktivt investera i barnen, deras föräldrar⁵ och de verksamheter där barn befinner sig. Dels för att det finns ett starkt värde i att de under barndomen ges möjlighet att styra sina liv i en rimlig utsträckning. Dels för att lägga en grund för att kopplingen mellan barndomsförhållanden och livschanser dämpas i syfte att barnen kan uppnå sina drömmar och förverkliga sin potential.

Begränsningar

Slutligen är det värt att återigen nämna de begränsningar som behåftar rapporten. Det bör poängteras att de barn som medverkat är en grupp med särskilda kännetecken och de representerar därmed inte den mångfald av röster som kan finnas bland utsatta barn. I urvalet ingår till exempel inga barn med utpräglad missbruksproblematik. Det finns därför skäl att i framtida rapporter vända sig till andra grupper av barn som kan tänkas befinna sig i riskzonen för socialt utanförskap såväl här-och-nu som i ett livsperspektiv.

⁵ Här förs arbete ofta fram som investeringen framför andra. Det finns dock skäl att problematisera detta utifrån barnens situationer. Även om arbete är en långsiktigt hållbar lösning kan inte barnen invänta att deras föräldrar får fäste på arbetsmarknaden. Barnen har rättigheter här-och-nu, fristående från föräldrarnas situationer.

REFERENSER

- Alm, S., Bäckman, O., Gavanoas, A. & Kumlin, J. (2010). Utsatthetens olika ansikten. Begreppsöversikt och analys. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier
- Alm, S. & Brännström, L. (2011). Framtidstro - spelar det roll var man bor? I Alm, S., Bäckman, O., Gavanoas, A. & Nilsson, A. (red). Utanförskap. Stockholm: Dialogos Förlag
- Aspers, P. (2007) Etnografiska metoder. Att förstå och förklara samtiden. Malmö: Liber
- Atkinson, A. B. (1998), 'Social Exclusion, Poverty and Unemployment' in Atkinson A. B. and Hills J. (eds.), Exclusion, Employment and Opportunity, CASEpaper 4, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.
- Axford, N. (2008). Are looked after children socially excluded? *Adoption & Fostering* 32 (4) 5–18
- Backe-Hansen, E. (2004). Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnefattigdom. Rapport 12/04. Oslo: NOVA
- Bynner, J. (2002). Risks and outcomes of social exclusion. Insights of longitudinal data. London: University of London, Institute of education
- Bäckman, O. & Nilsson, A. (2011) Social exkludering i ett livsförloppsperspektiv. I Alm, S., Bäckman, O., Gavanoas, A. & Nilsson, A. (red). Utanförskap. Stockholm: Dialogos Förlag
- Bäck-Wiklund, M. & Lundström, T. (2009) Inledning. I Bäck-Wiklund, M. & Lundström, T. (red.) Barns vardag i det sen-moderna samhället. (2:a uppl.) Stockholm: Natur och Kultur
- Cartmel, F. & Furlong, A. (2007). Young people and social change: new perspectives. (2. uppl.) Buckingham: Open University Press.
- Esping-Andersen, G. (2002) A child centered social investment strategy. I Esping-Andersen, G. (red.) Why we need a new welfare state. Oxford: Oxford university press
- Esping-Andersen, G. (2009) The incomplete revolution: adapting to women's new roles. Oxford: Blackwell Publishers.
- Estrada, F. & Nilsson, A. (2011) Fattigdom, segregation och brott. I Alm, S., Bäckman, O., Gavanoas, A. & Nilsson, A. (red). Utanförskap. Stockholm: Dialogos Förlag
- Halldén, G. (2003) Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk Forskning i Sverige* 8 nr 1–2 s 12–23
- Halldén, G. (2007) Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv. I Halldén, G. (red.) Den moderna barndomen och barns vardagsliv. Stockholm: Carlssons
- Harju, A. (2008) Barns vardag med knapp ekonomi: en studie om barns erfarenheter och strategier.(Avh.) Lund: Lunds universitet
- James, A. & Prout, A. (red.) (1997). Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood. (2. ed.) London: Falmer
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. (1998). Theorizing childhood. London: Polity Press
- Jonsson, J.O. & Östberg, V. (2004) Resurser och levnadsförhållanden bland ekonomiskt utsatta 10–18-åringar: Analys av Barn-LNU och Barn- ULF. I Ds 2004:41, Ekonomiskt utsatta barn. Stockholm: Socialdepartementet.
- Jonsson, J.O. & Östberg, V. (2009). Studying Young People's Level of Living: The Swedish Child-LNU. *Child Indicators Research* 3 (1) 47–64
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009) Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur
- Kölegård Stjärne, M., Fritzell, J., Brännström, L., Estrada, F. & Nilsson, A. (2007) Boendesegregationens utveckling och konsekvenser. *Socialvetenskaplig tidskrift* nr 2–3, 153–178
- Lee, N. (2001) *Childhood and Society. Growing up in an age of uncertainty.* Maidenhead: Open University Press
- Lundström, T. (2005) Risk, individualisering och social barnavård. *Sociomomens forskningssupplement*, 18, s. 5–14
- Mahoney, J.L., Stattin, H. & Lord, H. (2004). Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers. *International Journal of Behavioral Development*, 28 (6), 553–560 M
- Micklewright, J. (2002). Social exclusion and children: A European view for a US debate. Firenze: Innocenti Research Centre, Working Paper No. 90.

- Qvotrup, J. (1994). *Childhood Matters - An Introduction* I Qvotrup, J., Bardy, M., Sgritta, G., Wintersberger, H. (Red). *Childhood Matters- Social Theory, Practice and Politics*. Vienna: Avebury
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion. From a child's perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Salonen, T. (2012). *Barns ekonomiska utsatthet. Årsrapport 2012*. Stockholm: Rädda barnen
- Sime, D (2008) Ethical and methodological issues in engaging young people living in poverty with participatory research methods. *Children's Geographies*, 6 (1). pp. 63–78.
- Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Stockholm: Skolverket
- Socialstyrelsen (2006). *Social rapport. 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2010). *Social rapport. 2006*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen (2011). *Barn och unga – insatser år 2011*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Statistiska centralbyrån (SCB) (2005). *Barns villkor*. Stockholm: Statistiska centralbyrån
- Stenberg, S-Å., Kjellbom, P., Borg, I. & Sonmark, K. (2010) *Varför vräks barn fortfarande?*
- Stigendal, M. (2003) *Olika problem – likartade lösningar*. Lund: Studentlitteratur
- Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- UNICEF (2012). *Measuring Child Poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*. Innocenti Report Card 10. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre
- Uprichard, E. (2008) *Children as 'Being and Becomings': Children, Childhood and Temporality*. *Children and Society*, Vol 22, pp. 303–313.
- Wiklund, S. (2006) *Den sociala barnavården: om anmälningar, organisation och utfall*. (Avh.) Stockholm: Stockholms universitet
- Yngwe, P.-E. (2004). *Forskning om ekonomisk utsatthet och barns livschanser*. I *Ds 2004:41, Ekonomiskt utsatta barn*. Stockholm: Socialdepartementet.

UNICEF Sverige
Box 8161, 104 20 Stockholm
Telefon 08-692 25 00
unicef.se

